

**SARAKUSTÎ,
Muhammed b. Yûsuf**
(bk. EŞTERKÛNÎ).

SARAKUSTÎ, Sâbit b. Hazm
(bk. SÂBİT b. HAZM).

SARASİNLER

Batılılar tarafından
Araplar'ı ve genel olarak
müslümanları tanımlamak amacıyla
kullanılan isim.

Grekçe ve Latince kaynaklarda Araplar', İslâm'ın gelişinden sonra da müslüman Araplar'ı tanımlamak için kullanılan Arabioi, Taienos, İsmailitai ve Hagarenoi gibi kelimelerin en kapsamlısı ve yaygın olan Grekçe Sarakenos / Latince Saracenus (Sar[r]azin, Sar[r]acin, Sar[r]acene) kelimesinin etimolojisi ve anlamı hakkında değişik fikirler ileri sürülmüştür. Bunlar arasında en çok kabul göreni, kökeni kesin biçimde tesbit edilemeyen Grekçe kelimenin Sarakene veya Saraka yer adlarından yahut Savârika Arap kabile adından gelebileceği tezlerdir (tartışmalar için bk. Shahîd, *Rome and the Arabs*, s. 129-141). Sarasin kelimesine ilk defa, I. yüzyılda yaşayan Anazarboslu (Anavarza) hekim Dioskorides Pedanios'un *Hyles Iatrikes* (ilâç bilgisi) adlı kitabında Nabatîler'in hâkim olduğu Ürdün'ün güneyindeki Petra'da yetişen bir ağaçtan "sarasın ağacı" şeklinde bahsetmesi suretiyle rastlanmaktadır (*İA*, X, 203). Yaşlı Plinius'un (ö. 79) Nabatîler'e komşu kabileler arasında saydığı Araceni topluluğunun da Sarasinler (Saraceni) olduğu kabul edilmektedir (*a.g.e.*, a.y.). Coğrafyacı Batlamyus yine Petra bölgesinde Sarakene adlı bir yerleşim birimini zikrederken daha geç bir dönemde yaşamakta birlikte kendinden önceki müelliflerden geniş alıntılar yapan Bizanslı Stephanus da (VI. yüzyıl) Nabatî toprakları civarında bulunan Saraka bölgesindeki Sarakenoi denilen bir halkı anmaktadır (*a.g.e.*, a.y.). Yaşlı Plinius'un Arabistan halkı için kullandığı Scenitai (çadır halkı, göçebeler) kelimesi de semantik açıdan Sarasin ismini çağrıştırmaktadır (Beckett, s. 84). İslâm öncesi dönemde "bedevî" veya "barbar" mânâsında aşağılayıcı bir terim olan Scenitai'nin Bizans devrinde Palmyra'da (Tadmür) yerleşik düzende yaşayan Araplar'ı kapsa-

mına aldığı bilinmekte ve Arap yarımadasının dışında Roma sınırlarında yaşayan Araplar'ın da bu adla anıldığı sanılmaktadır (Shahîd, *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century*, s. 279).

IV. yüzyıldan itibaren Sarasin kelimesinin Hz. İbrâhim'in eşi Sâre'nin adından geldiği iddiasının ileri sürüldüğü görülmektedir. İddianın sahibi muhtemelen 420'de ölen Jerome'dur (*a.g.e.*, s. 280) ve Sînâ ile Suriye'nin doğusundaki çöllerde yaşayan Araplar'ı tanıtmak için kullandığı kelimeyi muhtemelen çağdaşı keşiş Cassian'dan almıştır (Beckett, s. 92-93). IV. yüzyılda yaşayan Ammianus Marcellinus ve Eusebius gibi başka Romalı yazarlar da Jerome'u izleyerek Sarasin kelimesinin Hz. İsmâil'in soyundan gelenlerin kullandığı bir isim olduğunu ve bunun, onların Hz. İsmâil'in annesi Hâcer'in câriye geçmişi sebebiyle aşağılandıkları için soylarını Hz. İbrâhim'in eşi Sâre'ye bağlamak istemelerinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir (Shahîd, *Byzantium and the Arabs in the Fifth Century*, s. 156, 167). Sarasin isminin önceleri sadece Kuzey Arabistan'da yaşayan bedevîlere verildiği ve IV. yüzyıldan itibaren bütün Araplar'ı içerdiği anlaşılmaktadır (*a.g.e.*, s. 334). Prokopius ve Sozomenos gibi V. yüzyıl müellifleri de bütün Araplar'a Sarasin demişlerdir (*İA*, X, 204). Sevilalı Isidore (ö. 636) Romalı yazarların görüşlerini tekrarlayarak Sarasin kelimesinin Sâre'den geldiğini ve Hz. İsmâil'in soyuna mensup kişilere önceleri Ismaelitamura, daha sonra Sarasin denildiğini söylemiştir (Tolan, s. 10).

13 (634) yılında müslümanlar tarafından tehdit edilen Kudüs'te cemaatine seslenen Patrik Sophronios, Tanrı'nın günahlarından dolayı hristiyanları cezalandırmak maksadıyla gönderdiği Sarasinler'i "Allahsız barbarlar" olarak tavsif etmekteydi (*a.g.e.*, s. 42). Onun gibi düşünen diğer din adamlarına göre de Sarasinler şeytanların yardımcısıydı ve hatta ondan daha kötüydü (*a.g.e.*, s. 43). Kuzey Umbrialı rahip Bede'nin (ö. 735), Kuzey Afrikalı Berberler'in İslâm'a girmesinin ve Endülüs'ün müslümanlar tarafından ele geçirilmesinin ardından Sarasin tehlikesine dikkat çeken Sarasin tabiriyle artık sadece bedevîleri değil Kudüs ve Dimaşk'ın hâkimi yerleşik müslüman Araplar'ı da kast ediyordu ve ondan sonra bu tabir hristiyan olmayan her topluluk için kullanılmaya başlanmıştır (Daniel, *The Arabs and Medieval Europe*, s. 51). İslâm'a reddiye yazan ilk hristiyan teologlarından Yuhannâ ed-Dimaşkî (ö. 750 [?]), bir müslümanla bir hi-

ristiyan arasında geçen hayali tartışmayı konu aldığı eserine *Disputatio Saraceni et Christiani* adını vermiştir. VII-VIII. yüzyıl Bizans tarihinin başlıca iki kaynağını oluşturan Theophanes ve Nikephoros'un kitaplarında diğer isimlerle Sarakenoi hem müslüman hem gayri müslim Araplar için kullanılmaktadır (Avcı, s. 20, 132).

Avrupa'da kaleme alınan eserlerde Haçlı seferlerini haklı göstermek için Sarasin imajından yararlanılmıştır. Clunylı Peter'in XII. yüzyılın ortalarında İslâm'a karşı Hıristiyanlığı savunmak için yazdığı iki kitabın başlıkları *Suma totius haeresis Saracenorum* ve *Contra sectam siue haeresim Saracenorum* idi. Haçlılar'ın Sarasinler hakkındaki fikirleri o dönemde yazılan ve "şanson" denilen manzum menâkıbnâmelere de yansımıştır. I. Haçlı Seferi'ni anlatan *Chanson d'Antioch*'un adı bilinmeyen yazarına göre hristiyanların pagan Sarasinler'e karşı yapacakları deniz aşırı seferlere daha önce Hz. İsa tarafından işaret edilmişti. Charlemagne ve şövalyelerini övmek amacıyla kaleme alınan Fransız epik şiirlerinden *Chansons de Geste*'de ve *Chanson de Roland*'da da Sarasinler'in putperest olduğu ifade edilmektedir (Tolan, s. 122-123). Sarasinler paganlıkla özdeşleştirilmiş ve hristiyan yazarlar anakronizme düşerek zaman içerisinde "putperest" anlamı kazanan Sarasin adını İslâm öncesi dönemde yaşamış putperestler için de kullanmıştır. Öte yandan XV. yüzyıl başlarına ait Latince-Fransızca bir sözlükte Saracenus ve paganus kelimelerinin birbirinin karşılığı olarak yazıldığı görülmektedir (*a.g.e.*, s. 128).

Osmanlı Devleti'nin Bizans topraklarını fethetmesi ve Avrupa'da yayılmaya başlaması ile birlikte XV. yüzyıldan itibaren Doğu Avrupa'da müslümanlar için Sarasin yerine Türk, Endülüs'te de "reconquesta"-nın (fethedilen toprakları geri alma) ardından Moro tabiri yaygınlık kazanmıştır (bk. MORİSKOLAR). Bununla beraber Sarasin daha sonraki yıllarda da kullanılmaya devam etmiş, Thomas Newton *A Notable Historie of the Saracens* (London 1575), Johann Theodor de Bry *Acta Mechmeti I Saracenorum Principis* (Frankfurt 1595), Simon Ockley *The History of the Saracens* (I-II, Cambridge 1708-1718), Stanley Lane-Poole *The Art of Saracens in Egypt* (London 1886), E. W. Brooks "On the Chronology of the Conquest of Egypt by the Saracens" (*BZ*, IV [1895], s. 435-444), L. A. Mayer *Saracenic Heraldry* (Oxford 1933), J. D. Latham – W.

F. Peterson (trc.) *Saracen Archery* (London 1970), Seyyid Emîr Ali, *A Short History of the Saracens* (Kalküta 1898), Thomas S. Parker *Romans and Saracens: A History of the Arabian Frontier* (Philadelphia 1986) ve D. Nicole *Saladin and the Saracens: Armies of the Middle East 1100-1300* (London 1986) adlı çalışmalarında bu kelimeyi genel anlamda müslüman yerine kullanmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195): Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri (trc. Işın Demirkent), İstanbul 2006, s. 33-36, 49, 54, 55, 117, 118, 123, 255, 258; *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206): İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması* (trc. Işın Demirkent), İstanbul 2004, s. 122-123; *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı* (trc. Işın Demirkent), İstanbul 2006, s. 33-36, ayrıca bk. İndeks; A. Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası* (trc. Bilge Umar), İstanbul 1996, s. 137, 162, 163, 303, 355, 403-404, 428, 446, 454; R. W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages*, Cambridge 1962, s. 16-18; N. Daniel, *Heroes and Saracens*, Edinburgh 1984; a.mlf., *The Arabs and Medieval Europe*, London-New York 1986, s. 49-54, 244-246, 270, 306; İrfan Shahîd, *Rome and the Arabs*, Washington 1984, s. 129-141; a.mlf., *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century*, Washington 1984, s. 126-127, 279-281, 328, 332, 334, 366, 380, 469, 508, 562-563; a.mlf., *Byzantium and the Arabs in the Fifth Century*, Washington 1989, s. 80, 104, 155-156, 167, 208, 334, 463, 543; a.mlf. – C. E. Bosworth, "Saracens", *El²* (İng.), IX, 27-28; *The Arab Influence in Medieval Europe* (ed. D. A. Agius – R. Hitchcock), Reading 1994, s. 87, ayrıca bk. İndeks; J. V. Tolan, *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*, New York 2002; K. S. Beckett, *Anglo-Saxon Perceptions of the Islamic World*, Cambridge 2003, s. 19-20, 40-41, 45, 69, 80, 82, 84, 90, 92-95, 107-109, 119, 122-123, 126-129, 134-135, 181, 184-185, 192-193, 195-207, 209, 212, 215, 223-243; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 20, 132; J. H. Mordtmann, "Sarasinler", *IA*, X, 203-204.

CENGİZ TOMAR

SARAY

Aslı Eski Farsça *srâda* (ev) olan *sarây* kelimesi X. yüzyıldan beri Türkçe'de de kullanılmaktadır. İslâm devletlerinde saray, hem hükümdarın ailesiyle birlikte yaşadığı özel alan hem de devlet işlerinin görüldüğü yer olarak ana merkez konumundadır ve genellikle dört eyvanlı bir avlu etrafında şekillenmiştir. Diğer bir yapılanma özelliği de kare veya dikdörtgen bir avlunun bir cephesini oluşturan binalar topluluğudur. Törenlerin gerçekleştirildiği avludan başka bir kabul odası, hükümdarın

yaşadığı kısım bütün saray düzenekleri içinde yer alır. Selçuklular, Gazneliler, Safevîler, Osmanlılar gibi devletlerde saraylar yanında otağlar da kullanılmıştır. Bu otağlarda özel yaşam alanları yanında resmî işleri yürütmek için taht odası veya kabul salonu da bulunur. Ek bir çadır divan toplantıları için kurulur. Bütün bu saray yapılanmalarının ortak özelliği aynı zamanda devlet merkezi olmalarıdır. Bilhassa Osmanlı sarayında ikinci avlu neredeyse tamamen devlet işlerine ayrılmıştır. Göktürkler'de hakanlar yazlık ve kışlık olmak üzere iki saraya sahipti. Ayrıca hakanın saray işlevini gören büyük çadır / otağları vardı. Batı Göktürk Hükümdarı İstemi Kağan'ın Akdağ'daki çadır-sarayında elçi kabul ettiği ve burada üç hakanlık otağı bulunduğu kaydedilmektedir.

İslâm mimarisinde ilk saray örneği, Hz. Osman devrinde Suriye Valisi Muâviye b. Ebû Süfyan'ın Dimâşk'ta Kubbetü'l-hadrâ adıyla bilinen binayı yaptırmasıyla ortaya çıkmış, onun Emevî dönemini başlatması üzerine valilerin hilâfet sarayı halini alan bu binanın benzerlerini inşa ettirmesiyle de yaygınlaşmıştır. Valiler tarafından yaptırılan ve "dârülimâre" veya "kasrülîmâre" denilen saraylar, Muâviye'nin Kubbetü'l-hadrâ'sı gibi şehrin merkezinde ve cuma camisinin yanında inşa edilmişti. Emevîler'in Suriye ve Ürdün'de, büyük şehir merkezlerinin uzağında bulunan müstahkem av ve sayfiye kasırları ilk dönem İslâm saray mimarisi hakkında daha fazla fikir vermektedir. Ana hatlarıyla kare planlı olan bu binalar köşelerde yuvarlak, yan kenarlarda yarım yuvarlak kuleleriyle yüksek duvarlı küçük birer kale görünümündedir ve genellikle ortadaki avluyu çevreleyen bir revakla odaların yer aldığı iki kattan oluşmaktadır. Bunların günümüze ulaşan en önemli örnekleri Kasrû'l-hayr, Hırbetü'l-mefcer, Kasrû'l-Müşettâ ve Kusaıru Amre'dir. İslâm tarihinde ilk sarayların Emevîler'le birlikte ortaya çıkması o dönemde bir saray teşkilâtının da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu teşkilâtın başı konumunda olan hâcibler ziyaretçileri halifenin huzuruna çıkarmanın yanı sıra törenlerin düzenlenmesinden de sorumluydu. Sarayda halifeyi koruyan bir bölükle çeşitli hizmetlilerin bulunduğu biliniyorsa da hâcibin dışındaki görevliler hakkında fazla bilgi yoktur.

İlk dönem Abbâsî sarayları Emevî saraylarının devamı niteliğindedir. Halife Mansûr, Bağdat'ı kurarken şehrin merkezine cuma camisini ve yanına Emevî geleneğine uygun biçimde Kubbetü'l-hadrâ adıyla

anılan sarayını yaptırmıştı. Bu saray ortadaki kubbeli bir mekâna açılan tonozlu dört eyvandan oluşuyordu. Mansur, 156 (773) yılında Dicle nehri kıyısına büyük bir bahçe içinde yer alan Huld Sarayı'nı inşa ettirmiştir. Bağdat'ın 120 km. güneybatısında ve Kerbelâ'nın 48 km. batısında yer alan Kasrû'l-Ühaydır büyüklüğü, ihtişamı ve kompleks yapısıyla Abbâsî saray mimarisinin ilk önemli örneği ve daha sonra geliştirilen "T" planlı yapıların ilk temsilcisidir. Yüksek bir surla korunan saray kubbe tonozlu nişlerle çevrili büyük bir merasim avlusu, ona açılan ana eyvan ve arkasında kubbeli kare salonla en arkadaki küçük odalardan müteşekkil olup etrafı avlu ve revaklarla genişletilmiştir. Kûfe ile Ühaydır Sarayı arasında yer alan Atşan Sarayı ise kare planlı mütevazı bir yapıdır. İç mimarisi ve süslemeleri Ühaydır Sarayı ile benzerlik gösterir. Sâmerâ'da Halife Mu'tasım-Billâh tarafından 221'de (836) yaptırılan el-Cevsaku'l-Hâkânî, Abbâsî saraylarının en büyüklerindedir. Dicle'nin sol kenarında inşa edilen saray, halifenin ikametine ve devlet işlerine ayrılan çeşitli binalarla büyük bahçelerden meydana geliyordu. Kompleksin birbirine paralel beşik tonozlu üç eyvandan oluşan Bâbü'l-âmme adlı bölümü günümüze ulaşmıştır. Sâmerâ yakınlarındaki Belkuvârâ Sarayı dikdörtgen planlıdır ve ortasında merasim avlusu ile kabul eyvanını ve taht odasını ihtiva eder. Dicle'nin batısında el-Cezîre yaylasında yaptırılan Kasrû'l-âşık ise arka arkaya sıralanmış büyük merasim salonu ve taht odası ile etrafındaki küçük odalardan teşekkül eden nisbeten küçük bir saraydır. Abbâsî sarayları daha sonraki İslâm saraylarına ilham kaynağı olmuştur (bk. ABBÂSİLER [Sanat]). Abbâsîler döneminde vezâretin ortaya çıkması ve kurum-

Sâmerâ'da Cevsaku'l-Hâkânî'nin sivri kemerli üç eyvanlı cephe kalıntısı

